

Озерчук О. В.ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3827-080X>

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи Київського національного торговельно-економічного університету, Київ, Україна, ozerchuk@ukr.net

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКІВ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Анотація. Здійснено теоретичне дослідження підходів до формування інвестиційного портфеля банку. Виявлено сутність і особливості банківських інвестицій, а також розглянуто класифікацію банківських інвестицій та принципи формування інвестиційного портфеля з урахуванням реалій сучасної банківської діяльності. Розглянуто проблемні аспекти, властиві інвестиційній діяльності банків, та запропоновано інструменти їх мінімізації. З'ясовано вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на ефективність управління інвестиційним портфелем комерційних банків України. Проведено аналіз динаміки та структури формування інвестиційного портфеля банків в Україні за напрямками їх вкладання за 2009–2017 рр. Визначено перспективні напрями удосконалення структури інвестиційного портфеля українських банків. На основі систематизації наукових досліджень запропоновано методичний підхід до управління інвестиційним портфелем вітчизняних банків.

Ключові слова: комерційний банк, цінні папери, інвестиційний портфель, управління інвестиційним портфелем, структура портфеля цінних паперів, інвестиції, фінансові інвестиції, реальні інвестиції, інвестиції у нерухомість.

Рис. 1. Табл. 5. Літ. 14.

Oksana OzerchukORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3827-080X>

Ph. D. (Economics), Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, ozerchuk@ukr.net

MANAGEMENT OF BANKS INVESTMENT PORTFOLIO IN UKRAINE: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS

Abstract. The article deals with theoretical approaches to the formation of the bank investment portfolio. The essence and features of bank investments are investigated; the classification of bank investments and the principles of the investment portfolio formation are analyzed, given the realities of modern banking activity. The analysis of scientists' views on the interpretation of such a concept as "investment portfolio" is carried out. The article highlights the investment of banks in financial and real financial instruments. It is found out that financial investments are more characteristic for banks as financial and credit institutions. Problematic aspects of banks' investment activity are revealed and investigated, and tools for their minimization are proposed. The influence of external and internal factors on the efficiency of the investment portfolio management of Ukrainian commercial banks is revealed. The dynamics and structure of the investment portfolio-building of banks in Ukraine in terms of their investment in the period of 2009–2017 are analyzed. Therefore, considering the dynamics of the securities portfolio of Ukrainian banks, it should be noted that there is a significant unevenness and a jump in securities. This testifies to the imperfection and insufficient development of the stock market in Ukraine. However, there is a general tendency to increase investments in securities. The perspective directions of improving the structure of the investment portfolio of banks in Ukraine are determined. The methodical approach to the investment portfolio management of domestic banks on the basis of the systematized scientific findings is determined.

© Озерчук О. В., 2019

Key words: commercial bank, securities, investment portfolio, investment portfolio management, securities portfolio structure, investments, financial investments, real investments, real estate investments.

JEL classification: G11, G18, G21, G24.

Озерчук О. В.

кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры банковского дела Киевского национального торгово-экономического университета, Киев, Украина

**УПРАВЛЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫМ ПОРТФЕЛЕМ БАНКОВ
В УКРАИНЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ АСПЕКТЫ**

Аннотация. Осуществлено теоретическое исследование подходов к формированию инвестиционного портфеля банка. Выявлены сущность и особенности банковских инвестиций, а также рассмотрена классификация банковских инвестиций и принципы формирования инвестиционного портфеля с учетом реалий современной банковской деятельности. Рассмотрены проблемные аспекты, присущие инвестиционной деятельности банков, и предложены инструменты их минимизации. Выяснено влияние внешних и внутренних факторов на эффективность управления инвестиционным портфелем коммерческих банков Украины. Проведен анализ динамики и структуры формирования инвестиционного портфеля банков в Украине по направлениям их вложения за 2009–2017 гг. Определены перспективные направления совершенствования структуры инвестиционного портфеля украинских банков. На основе систематизации научных исследований предложен методический подход к управлению инвестиционным портфелем отечественных банков.

Ключевые слова: коммерческий банк, ценные бумаги, инвестиционный портфель, управление инвестиционным портфелем, структура портфеля ценных бумаг, инвестиции, финансовые инвестиции, реальные инвестиции, инвестиции в недвижимость.

Економіка України потребує значних інвестиційних ресурсів, до найбільших джерел яких належать банки. Одним зі способів банківських інвестицій є формування та управління інвестиційним портфелем банку, за допомогою якого забезпечується оптимальне для нього співвідношення дохідності та ризику інвестицій. Оскільки всі інвестиції розрізняються за рівнем дохідності та ризику, їхні можливі сполучення в портфелі змінюють ці характеристики, а за умови оптимального їх поєднання можна значно знизити його ризик. Загальний розмір інвестиційного портфеля вітчизняних банків визначає сукупну суму фінансових та реальних інвестицій банківського ринку України.

З огляду на це, інвестиційна діяльність банків потребує детального аналізу динаміки та структури операцій протягом визначеного в подальшому дослідженні часового лага з метою отримання інформації про загальний стан ринку фінансових та реальних інвестицій та шляхів його подальшого розвитку в Україні.

Питання сутності інвестиційного портфеля, специфіку та механізму управління інвестиційним портфелем, види та інструментарій реалізації інвестиційної політики банку детально розглядали такі вчені, як Т. Я. Андрейків, В. А. Гарбар, Ж. В. Гарбар, О. Д. Науменко, Н. О. Слободянюк та ін. [1–3].

Метою статті є аналіз стану інвестиційної активності банків України, оцінка структури та практичних засад формування й управління інвестиційним портфелем вітчизняних банків.

Банківські інвестиції традиційно розуміють як усі напрями розміщення ресурсів банку, а також як операції щодо розміщення коштів на певний термін із метою одержання доходу. У першому випадку до інвестицій відносять увесь комплекс активних операцій банку, у другому – тільки його термінову складову. Якщо розглядати інвестиції як вкладення капіталу з метою наступного його збільшення, то, з погляду банку, приріст капіталу повинен бути достатнім для того, аби компенсувати йому відмову від використання наявних фінансових ресурсів для вкладення в інші альтернативні інструменти на фінансовому ринку, винагородити за ризик і відшкодувати втрати від інфляції в майбутньому інвестиційному періоді [4].

В економічній літературі під інвестиційним портфелем зазвичай розуміють сукупність здійснених банком фінансових та реальних інвестицій з метою одержання прибутку та диверсифікації ризиків.

Так, О. Д. Вовчак та Н. М. Руцишин визначають інвестиційний портфель як сукупність здійснених банком інвестицій з метою одержання прибутку та диверсифікації ризиків [5].

О. Д. Данілов вважає, що ефективність цілеспрямованого формування сукупності об'єктів реального та фінансового інвестування для провадження інвестиційної діяльності, а отже, і портфеля інвестицій, залежить від обраної стратегії [6].

У спрощеному розумінні інвестиційний портфель становить визначену сукупність об'єктів фінансового та реального інвестування, що формується відповідно до попередньо розробленої інвестиційної стратегії, залежно від інвестиційних цілей розвитку установи.

Головна мета при формуванні інвестиційного портфеля – досягнення оптимального поєднання між ризиком і доходом для інвестора. Управління портфелем здійснюється постійно, а його сутність полягає у виконанні операцій купівлі-продажу фінансових і реальних цінностей, тобто в безперервній зміні структури обсягу та якості активів, що входять до нього.

Основні завдання формування інвестиційного портфеля такі:

- забезпечення високого рівня доходності у задані періоди часу;
- уникнення високих ризиків інвестування;
- досягнення запланованого рівня ліквідності активів.

Важливим елементом формування інвестиційного портфеля є вибір конкретних інвестиційних об'єктів для включення їх до портфеля на підставі оцінки інвестиційних якостей.

Н. О. Слободянюк та О. Д. Науменко стверджують, що особливістю української банківської інвестиційної діяльності є те, що інвестиційні операції комерційних банків пов'язані здебільшого з цінними паперами, при цьому насамперед ураховується ліквідність придбаних фінансових інструментів. А інвестиційна активність банків залежить від рівня капіталізації банківської системи загалом [3, с. 178].

Згідно з нормативними документами Національного банку України, фінансові інвестиції визначаються як фінансові активи, які утримуються банком із метою збільшення прибутку (процентів, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигід для інвестора. До фінансових інвестицій належать придбані боргові цінні папери, акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, інші фінансові інвестиції, що не оформлені цінними паперами [7].

Окрім фінансових інвестицій банки можуть здійснювати реальні інвестиції у вигляді вкладень у нерухомість, основні засоби, дорогоцінні метали, предмети колекціонування, майнові й інтелектуальні права, а також створення та розвиток власної матеріально-технічної бази.

Вкладення в комерційну нерухомість можуть приносити дохід у вигляді приросту ринкової вартості й орендної плати. Ринок нерухомості охоплює три основних сегменти: житлові будинки, об'єкти господарського призначення та земельні ділянки.

Розглянемо структуру та динаміку інвестицій банків за напрямками їхніх вкладень (табл. 1).

З табл. 1 бачимо, що протягом усього аналізованого періоду зростає сукупний інвестиційний портфель банків України, розмір якого лише за останні два роки зріс в 1,5 раза до 322,6 млрд грн на 1 січня 2017 р.

У структурі фінансових інвестицій банків за видами портфельів найбільша частка припадає на цінні папери в портфелі банку на продаж. Його сума щороку зростала пропорційно збільшенню загальної суми фінансових інвестицій банків. Аналізуючи цей портфель, можна дійти висновку, що за 2009–2017 рр. у цілому простежується позитивна динаміка його зростання. Частка цінних паперів на продаж у сукупних інвестиційних активах на 1 січня 2017 р. дорівнювала 72,7 %. Протягом останніх двох років її динаміка змінилася в бік висхідного тренду на 2,75 %, хоч у 2015 р. спостерігалось незначне скорочення (на –3,3 %). Вважаємо, це пов'язано насамперед із кризовими тенденціями розвитку економіки України й періодом активного проведення реформ.

Вартість цінних паперів до погашення на 1 січня 2017 р. становила 31,3 млрд грн, або 9,7 % загальної вартості портфеля. Протягом аналізованого періоду констатується чи то висхідний, чи то низхідний вектор цього виду фінансових інвестицій. Так, із 2012 р. їхня частка почала стрімко скорочуватися та майже досягла початкового значення у 2014 р. – 2,1 %. Однак у наступні три роки портфель зріс у 4,6 раза.

Структура фінансових інвестицій, що оцінюються за справедливою вартістю, зазнала кардинальних змін. Найбільша їхня частка у структурі фінансових інвестицій (11,3 %) припала на 2013 р., проте вже у 2016–2017 рр. у сукупних інвестиційних активах банків їх не було.

Частка вкладень в асоційовані та дочірні компанії в сукупних інвестиційних активах становить незначний відсоток (у середньому 1,32 %), однак протягом 2015–2017 рр. абсолютний розмір фінансових інвестицій в асоційовані та дочірні компанії характеризувався сталою тенденцією до спаду – з 2,1 млрд до 0,9 млрд грн. Максимальної величини інвестиції в асоційовані та дочірні компанії досягли у 2014 р. – 2,8 млрд грн.

Динаміка розмірів та структури інвестицій банків України за напрямками їх вкладання на 1 січня відповідного року

Види інвестицій за напрямками вкладання	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сукупні інвестиційні активи, млрд грн	55,8	76,7	127,0	134,1	141,1	193,2	217,4	223,6	322,6
Фінансові інвестиції, що оцінюються за справедливою вартістю, млрд грн	5,6	2,8	7,6	11,7	16,0	9,8	20,3	0,0	0,0
Частка фінансових інвестицій, що обліковуються за справедливою вартістю в сукупних інвестиційних активах, %	10,0	3,7	6,0	8,7	11,3	5,1	9,3	0,0	0,0
ЦП на продаж, млрд грн	10,1	26,0	60,2	64,0	66,5	119,0	132,1	140,6	234,6
Частка ЦП на продаж у сукупних інвестиційних активах, %	18,1	33,9	47,4	47,7	47,1	61,6	60,8	62,9	72,7
ЦП до погашення, млрд грн	0,1	7,9	13,9	9,6	3,3	4,0	6,1	22,6	31,3
Частка ЦП до погашення в сукупних інвестиційних активах, %	0,1	10,3	10,9	7,2	2,3	2,1	2,8	10,1	9,7
Вкладення в асоційовані та дочірні компанії, млрд грн	1,5	1,3	1,6	1,9	2,3	2,8	2,1	1,1	0,9
Частка вкладень в асоційовані та дочірні компанії в сукупних інвестиційних активах, %	2,7	1,7	1,3	1,4	1,6	1,4	1,0	0,5	0,3
Вкладення в інвестиційну нерухомість, млрд грн	0,0	1,3	4,2	7,5	13,2	17,5	19,0	19,3	19,1
Частка вкладень в інвестиційну нерухомість в сукупних інвестиційних активах, %	0,0	1,7	3,3	5,6	9,4	9,1	8,7	8,6	5,9
Вкладення в основні засоби та нематеріальні активи, млрд грн	38,5	37,4	39,5	39,4	39,8	40,1	37,8	40,0	36,7
Частка вкладень в основні та нематеріальні активи в сукупних інвестиційних активах, %	69,0	48,8	31,1	29,4	28,2	20,8	17,4	17,9	11,4

Складено за: Показники банківської системи / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.8.

Варто зазначити, що вкладенням в інвестиційну нерухомість властива “стрибокподібна” тенденція. З огляду на дані табл. 1 можна дійти висновку, що цей портфель зазнає змін протягом кожних двох років, частка вкладень в інвестиційну нерухомість у сукупних інвестиційних активах чи то зростає, чи то стрімко знижується. Водночас не можна оминати увагою той аспект, що в абсолютних одиницях інвестиції в нерухомість зростали з 2009 по 2016 р., зазнавши неістотного скорочення до 19,1 млрд грн у 2017 р. (–1 %).

Щодо інвестицій банків в основні засоби та нематеріальні активи, то в абсолютних одиницях вони демонструють стабільну тенденцію – коливаючись у діапазоні 36,7–40,1 млрд грн. Але протягом аналізованого періоду їхня частка в сукупних інвестиційних активах постійно скорочувалася: з 69 % у 2009 р. до 11,4 % у 2017 р. Така тенденція відповідає загальносвітовим трендам, адже реальні інвестиції зазвичай становлять незначний відсоток у загальному обсязі банківських інвестицій. Більш характерними для банків як фінансово-кредитних інститутів є фінансові інвестиції.

Крім того, слід зауважити, що у процесі формування інвестиційного портфеля цінних паперів головною метою інвестора є максимізація очікуваної дохідності інвестицій за відповідного ступеня ризику. Портфелі, що задовольняють цю вимогу, є ефективними, тому інвестор шукає такі можливості для розміщення капіталу, за яких зі збільшенням норми прибутку одночасно зменшувався б ступінь ризику.

Отже, динаміка портфеля цінних паперів банків України демонструє значну нерівномірність і стрибкоподібність цінних паперів, що свідчить про недосконалість і недостатню розвиненість фондового ринку. Проте спостерігається загальна тенденція до збільшення обсягів вкладень у цінні папери.

Лише у 2015 р. банки, переважно за рахунок державних облігацій, значно збільшили портфель цінних паперів (крім акцій). Відтоді портфель цінних паперів банків (і акцій, й інших цінних паперів) майже не зростає (табл. 2).

Протягом 2013–2015 рр. загальна вартість цінних паперів зросла на 60,97 %. У 2016 р. відбулося скорочення на 23,39 %, проте далі цей статистичний ряд показав стрімке трендове зростання на 141,27 % – до 264,4 млрд грн.

Аналізуючи вкладення банків у цінні папери (крім акцій), можна констатувати, що найбільшу частку має сектор загального державного управління (СЗДУ), розмір якого на початку 2017 р. становив 247,9 млрд грн, або 93,77 %. Друге місце посідає сектор нефінансових корпорацій (у 2017 р. – 14,6 млрд грн, або 5,53 %). Однак цінні папери в цьому секторі зазнали загального арифметично пропорційного скорочення на 75,74 % протягом усього аналізованого періоду. Третя позиція належить сектору інших фінансових корпорацій, але його частка в загальних вкладеннях у цінні папери незначна – 0,7 % у 2017 р.

У розрізі типів портфелів акції в портфелі банків за секторами економіки переважають у нефінансових компаній: 44,57 %, або 0,9 млрд грн на початок 2017 р. (хоча в цьому секторі у 2016 р. спостерігалось скорочення на 29,58 %). Друге місце посідає сектор інших фінансових корпорацій, частка якого в структурі у 2015–2016 рр. також скорочувалася, однак на початку 2017 р. зросла на 65,86 % (до 0,5 млрд грн), або 28,03 % серед секторів економіки, в акції яких інвестують банки.

Акції в банківський сектор мають найменшу частку (1,77 %), найбільшу частку становлять цінні папери у портфелі на продаж, а саме 48,99 %, або 0,9 млрд грн на початок 2017 р. Ці цінні папери протягом останнього звітнього періоду втратили 29,58 %, однак продовжили домінувати в загальному портфелі. Другу позицію в ренкінгу займають інвестиції в асоційовані та дочірні компанії з часткою 46,13 % загальної вартості. Акції в портфелі банків

Динаміка портфеля цінних паперів банків

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Цінні папери, крім акцій, млрд грн					
1.1. За секторами економіки:	88,9	127,7	143,0	109,6	264,4
сектор інших фінансових корпорацій	1,9	3,1	5,6	2,5	1,9
СЗДУ	66,7	94,0	110,0	89,3	247,9
сектор нефінансових корпорацій	20,3	30,7	27,6	17,8	14,6
інші (сектори економіки, депозитні корпорації, нерезиденти)	–	–	–	–	–
1.2. За типом портфеля:	91,4	130,4	144,6	109,6	264,4
у торговому портфелі	15,6	9,2	22,1	17,0	36,3
у портфелі на продаж	71,1	116,7	118,7	84,0	213,0
у портфелі до погашення	4,7	4,5	3,8	8,5	15,2
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	0	0	0	0	0
Акції в портфелі банків, млрд грн					
2.1. За секторами економіки:	6,9	7,4	7,2	3,9	1,9
банківський сектор	0,0	0,3	0,	0,04	0,03
сектор інших фінансових корпорацій	2,7	2,2	1,4	0,7	0,5
сектор нефінансових компаній	2,4	2,9	2,5	0,9	0,9
нерезиденти	1,8	1,9	3,0	2,2	0,5
2.2. За типом портфеля:	6,9	7,4	7,2	3,9	1,9
у торговому портфелі	1,6	1,9	1,2	0,09	0,09
у портфелі на продаж	2,9	2,8	2,8	2,7	0,9
у портфелі до погашення	0	0	0	0	0
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	2,3	2,8	3,2	1,1	0,9
Секторальна структура, %					
1.1. За секторами економіки:	100	100	100	100	100
сектор інших фінансових корпорацій	2,09	2,40	3,89	2,28	0,70
СЗДУ	75,11	73,55	76,85	81,49	93,77
сектор нефінансових корпорацій	22,80	24,05	19,26	16,22	5,53
інші (сектори економіки, депозитні корпорації, нерезиденти)	0	0	0	0	0
1.2. За типом портфеля:	100	100	100	100	100
у торговому портфелі	17,08	7,05	15,29	15,56	13,71
у портфелі на продаж	77,82	89,51	82,10	76,67	80,55
у портфелі до погашення	5,10	3,44	2,61	7,77	5,74
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	0	0	0	0	0
2.1. За секторами економіки:	100	100	100	100	100
банківський сектор	0,13	4,45	4,57	0,91	1,77
сектор інших фінансових корпорацій	39,10	29,86	19,38	16,90	28,03
сектор нефінансових компаній	34,83	39,54	34,59	24,36	44,57
нерезиденти	25,94	26,15	41,46	57,83	25,64
2.2. За типом портфеля:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
у торговому портфелі	23,65	25,54	16,30	2,49	4,89
у портфелі на продаж	42,96	37,13	39,25	69,57	48,99
у портфелі до погашення	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	33,39	37,32	44,46	27,94	46,13

Примітка. Таблицю складено за округленими показниками, відповідно до статистичних даних, поданих регулятором у розрізі форми НБУ “3.4. Цінні папери в портфелі депозитних корпорацій (крім Національного банку України)”.

С к л а д е н о за: Показники банківської системи / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.8.

до погашення протягом 2013–2017 рр. відсутні. Акції в торговому портфелі становлять 4,89 %, або 0,09 млрд грн. Протягом усього періоду їхня частка постійно скорочувалася – з 23,65 % до 4,89 %.

Вітчизняні банки недостатню увагу приділяють інвестуванню власних коштів та проведенню операцій на ринку цінних паперів як професійні учасники. Зокрема, О. М. Гетьман наголошує, що “на сьогодні фондовий чинник не розглядається комерційним банківським сектором України як один з основних у системі аналізу його стратегічної конкурентоспроможності” [9]. Невиправдано слабкою є роль банківського сектору як інвестора національної економіки (табл. 3).

Дані табл. 3 свідчать, що у 2013 р. (період посткризового відновлення) частка цінних паперів банків у їхніх сукупних активах перебувала на рівні 7,60–9,82 %, тоді як у 2013–2014 рр. вона зросла майже до 11,11 % (на початок 2015 р.), а у грудні 2016 р. досягла 19,2 %.

Щодо відношення цінних паперів до власного капіталу, то спостерігається чітка тенденція до зростання протягом усього аналізованого періоду (на початку 2017 р. – 268,40 %).

Відношення цінних паперів до статутного капіталу характеризувалося тенденцією до зростання протягом 2013–2016 рр. (+75,19 %), однак на початку 2017 р. цей індикатор скоротився на 16,21 %. Однак і таке значення є низьким показником для банківських установ загалом. Водночас збільшення частки вкладень у цінні папери у власному капіталі банків, зокрема статутному, може вказувати на посилення зацікавленості вітчизняних установ у діяльності на ринку цінних паперів як дієвому способі акумулювання коштів та одержання додаткового доходу.

Загальні активи вітчизняних банків, за даними НБУ, на початок 2017 р. дорівнювали 1737,2 млрд грн, а вкладення в цінні папери – 332,3 млрд грн.

Таблиця 3

**Динаміка показників діяльності банків України з цінними паперами
(на початок періоду)**

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Власний капітал, млрд грн	169,3	192,6	148,0	103,7	123,8
Статутний капітал, млрд грн	175,2	185,2	180,2	206,4	414,7
Загальні активи, всього, млрд грн	1 267,9	1 408,7	1 520,8	1 571,4	1 737,2
Вкладення в цінні папери, млрд грн	96,3	138,3	168,9	198,8	332,3
Відношення цінних паперів до власного капіталу, %	56,90	71,80	114,12	191,72	268,40
Відношення цінних паперів до статутного капіталу, %	54,99	74,65	76,04	96,34	80,13
Частка вкладень у цінні папери в активах банків, %	7,60	9,82	11,11	12,65	19,20

Примітка. Таблицю складено за даними платоспроможних банків згідно з аналітичними оцінками RURIK.

Складено за: Показники банківської системи / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.8.

У середньому на один банк ці показники становили: активи – 18,1 млрд грн, вкладення в цінні папери – 3,5 млрд грн (табл. 4).

Отже, попри істотне скорочення кількості банків за 2016 р. (з 117 до 93 од.), їхні активи загалом і в середньому на один банк зростали.

На початок 2017 р. обсяги вкладень у цінні папери суттєво зросли і становили 332,3 млрд грн. Середні вкладення в цінні папери на один банк збільшились до 3,5 млрд грн, або у 2,91 раза (див. табл. 4).

Протягом 2015–2017 рр. спостерігався стрімкий вектор до зростання вкладень у цінні папери в середньому на один банк (+234 %).

Отже, за аналізований період вартість інвестиційного портфеля банків України зростала. Частка цінних паперів у їхніх активах збільшилась, так само як зросли обсяги вкладень у цінні папери.

З огляду на це, управління інвестиційним портфелем доцільно здійснювати в межах загальної стратегії функціонування банку та відповідно до портфельних стратегій, що комбінуються між собою, накладаються одна на одну, і, як наслідок, виникають складні комбіновані варіанти портфельної стратегії.

Взявши за основу теоретичний пласт концептуального підходу до формування системи управління діяльністю банків на ринку цінних паперів Т. Я. Андрейків [1], акцентуємо увагу лише на управлінні інвестиційним портфелем вітчизняних банків, та запропонуємо методичний підхід (рисунок).

Розроблений підхід передбачає такі складові системи управління: функції, принципи, завдання, методи, суб'єкти й об'єкти управління, схему їх ієрархічної взаємозалежності та взаємозв'язку, що дає змогу оцінити доцільність та обґрунтованість обраної стратегії управління інвестиційним портфелем банків.

На думку науковців, ефективність формування інвестиційного портфеля банків на ринку цінних паперів залежить від стану банківської системи.

Розвиток банківської системи та виконання нею поставлених цілей і пріоритетних завдань можливі за таких умов: забезпечення сталого розвитку

Т а б л и ц я 4

**Динаміка вкладень у цінні папери в середньому на один банк
(на початок року), млрд грн**

Рік	Кількість діючих банків, од.	Загальні активи	Загальні активи, у середньому на один банк	Вкладення в цінні папери	Вкладення в цінні папери, у середньому на один банк
2013	176	1267,9	7,2	96,3	0,5
2014	180	1408,7	7,8	138,3	0,8
2015	163	1520,8	9,3	168,9	1,0
2016	117	1571,4	13,4	198,8	1,7
2017	96	1737,3	18,1	332,3	3,5

Примітка. Таблицю складено за даними платоспроможних банків згідно з аналітичними оцінками RURIK.

С к л а д е н о за: Показники банківської системи / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.8.

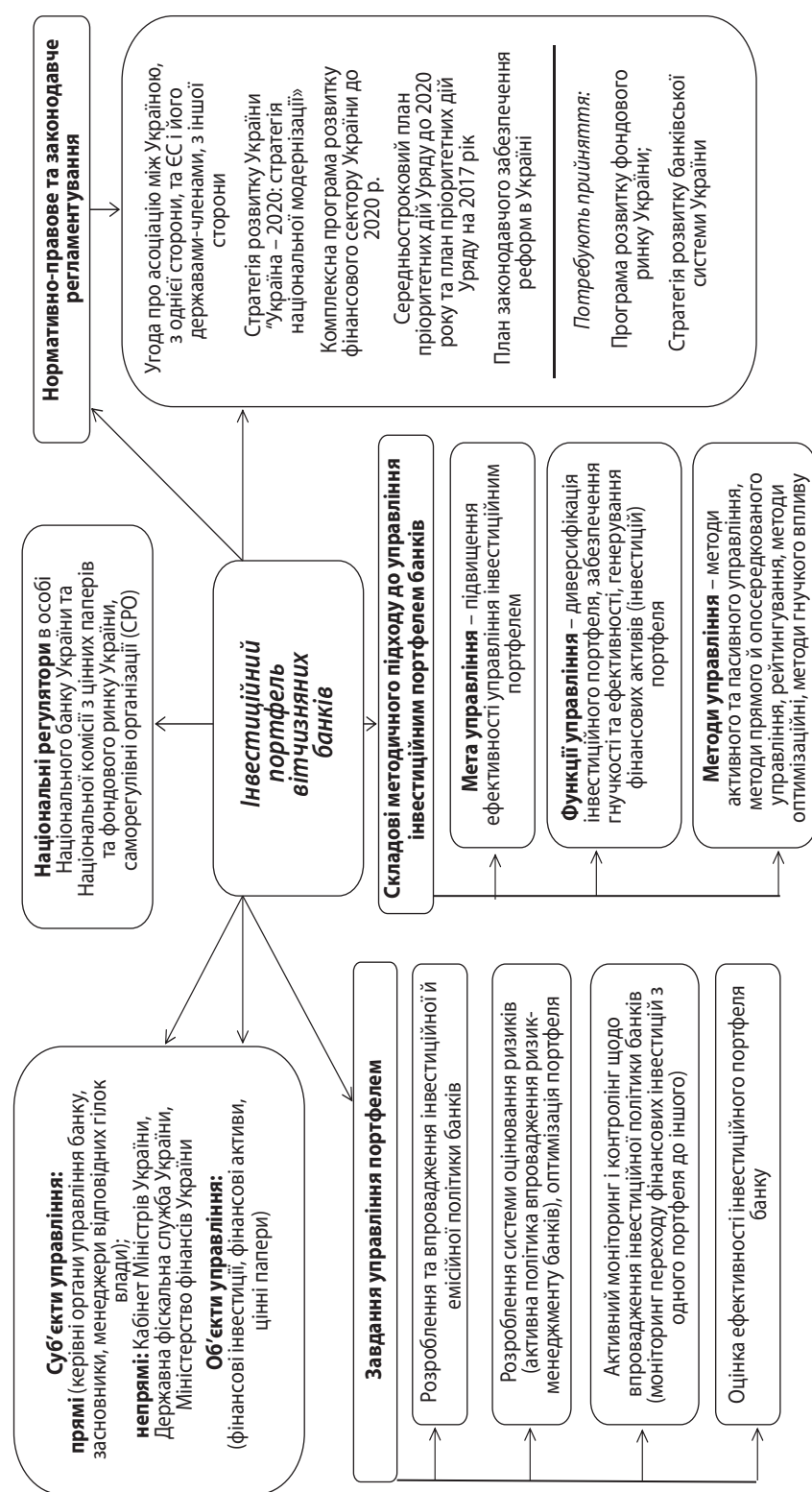

Рисунок. Методичний підхід до управління інвестиційним портфелем вітчизняних банків

Складено за: *Андрейків Т. Я.* Діяльність банків на ринку цінних паперів: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 ; Одес. нац. екон. ун-т. Одеса, 2012. 19 с.

економіки держави; усунення диспропорцій у структурі та темпах розвитку економіки України і її банківської системи; проведення ефективної макроекономічної політики; розвиток комплексності й системності законодавства з метою усунення наявних колізій та прогалів; розвиток ринку банківських послуг [10].

Далі розглянемо проблемні аспекти операцій банків із цінними паперами в Україні та обґрунтуємо напрями її удосконалення.

На діяльність банків, а тим більше, на управління їхніми інвестиційними портфелями, впливає низка чинників, які зумовлюють як позитивні, так і негативні наслідки. Їх можна умовно поділити на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх належать: економічне та політичне становище країни; рівень інфляції; рівень ВВП; рівень корупції в державі; іноземні інвестиції в державу та в основний капітал; курс національної валюти; нормативно-правове регулювання на фондовому ринку; доходи населення; кількість угод на ринку цінних паперів тощо. До внутрішніх чинників відносять: статутний капітал; кошти фізичних та юридичних осіб; кошти банків; цінні папери банку, нестабільну ресурсну базу банку; кредитний портфель та ін.

Кожен із названих чинників певним чином впливає на інвестиційну діяльність банківських установ (табл. 5). На жаль, в Україні не надається належної державної підтримки банкам як інвесторам, у тому числі на ринку цінних паперів.

Для розв'язання окреслених проблем необхідно:

- підтримувати розвиток ринку банківських послуг, зокрема інвестиційних, які зближують фінансовий і реальний сектори економіки, сприяють надходженню вільних фінансових ресурсів до підприємців, а для банків розширюють джерела їх доходів;
- стабілізувати політичний та економічний стан у країні;
- забезпечити залучення максимального обсягу власних інвестиційних ресурсів у проекти банків;
- сприяти розвитку послуги інвестиційного менеджменту, який є інструментом залучення ресурсів;
- активізувати й стимулювати державну підтримку створення інвестиційних банків та інвестиційно-банківських інститутів в Україні;
- об'єднати українські інвестиційні банки в консорціуми за участю зарубіжних банків, визнаних професіоналами у сфері інвестиційно-банківського бізнесу на міжнародному фінансовому ринку для успішнішого функціонування;
- залучити іноземних та вітчизняних інвесторів [1].

Зауважимо, що активна діяльність банків у інвестиційному напрямі багато в чому залежить від інноваційно-інвестиційного сектору ринкової економіки України. Особливої уваги потребує світовий досвід, що вказує на використання новітніх інформаційних технологій та сучасних фінансових інструментів для забезпечення функціонування фондового ринку, яке неможливе без налагодження взаємодії системоутворювального комплексу взаємопов'язаних інститутів інфраструктури ринку цінних паперів.

**Зовнішні та внутрішні чинники впливу на діяльність банків
на ринку цінних паперів**

Група чинників	Чинники	Характеристика впливу
Зовнішні	Економічні	Регулювання діяльності банків у вигляді економічних нормативів та проведення грошово-кредитної політики НБУ, що впливає на пропозицію банків на ринку цінних паперів (ЦП)
		Встановлення/скасування різноманітних податкових пільг і стимулів для суб'єктів ринку ЦП, що сприяють/стримують їх використання як інструментів фінансування
		Поліпшення інвестиційного клімату в державі, залучення іноземних інвестицій та гнучка державна інвестиційна політика сприяють активізації діяльності банків на ринку ЦП
	Ринкові	Складність і численність бар'єрів входження на ринок ЦП, високий рівень конкуренції знижують зацікавленість банків у розвитку діяльності на ньому, і навпаки
	Законодавчі	Узгодженість системи нормативно-правового забезпечення ринку ЦП та нормативно-правової бази банківської діяльності, їх відповідність міжнародним вимогам і ринковим законам, що впливає на ризиковість операцій для банків.
Політичні	Нестабільна політична ситуація в країні, низький рівень довіри населення до влади, а також часті політичні конфлікти посилюють ризиковість операцій з ЦП	
Внутрішні	Ресурсна база банку	Зростання/зниження розміру власного капіталу, неможливість залучення довгострокових депозитних коштів, ускладнення доступу до емісійних джерел
	Інвестиційна політика банку	Формування того чи іншого типу портфеля, використання ефективних методів аналізу, способів та інструментів мінімізації ризиків операцій з ЦП
	Техніко-технологічні	Наявність/відсутність новітніх засобів передавання інформації, інтернет-ресурсів, фінансових інновацій
	Кадровий потенціал	Забезпеченість/відсутність кваліфікованих менеджерів, що володіють сучасною методикою здійснення операцій з ЦП

Складено за: *Андрейків Т. Я.* Діяльність банків на ринку цінних паперів: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 ; Одес. нац. екон. ун-т. Одеса, 2012. 19 с.

Діяльність учасників фондового ринку України показує, що для активізації інвестиційних процесів необхідні, з одного боку, концентрація ресурсів та капіталу, а з другого – створення інфраструктури для багатоканального диверсифікованого ринку залучення інвестицій. Такими структурами могли б стати холдинги, які надають увесь спектр послуг, – банки, інвестиційні компанії, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, брокерські та консалтингові компанії [11, с. 271].

Також одним із основних напрямів створення ефективної системи управління банківською інвестиційною діяльністю слід вважати використання

процесного підходу, в межах якого застосовується концепція реінжинірингу бізнес-процесів. Основною в цій концепції є оптимізація бізнес-процесів. Саме тому процес управління банківською інвестиційною діяльністю запропоновано розглядати як забезпечення банківського інвестиційного бізнесу всіма необхідними ресурсами та організацію технологічного циклу інвестування загалом, включаючи розроблення нових й удосконалення наявних технологій, продуктів і послуг, зокрема обслуговування клієнтів належної якості, використання сучасних технічних засобів і методів зв'язку.

Управління банківською інвестиційною діяльністю доцільно вдосконалювати комплексно, одночасно за різними організаційно-економічними напрямками, підпорядкованими єдиному стратегічному задуму, орієнтованому на успішну реалізацію інвестиційної політики банку.

Підсумовуючи, варто зазначити, що операції комерційних банків із цінними паперами мають як позитивні, так і негативні наслідки. Для нівелювання останніх доцільно вжити такі заходи [12]:

- відновити довіру до державних цінних паперів з боку населення, збільшити обсяги випуску й обігу облігацій внутрішніх і зовнішніх позик, державних казначейських зобов'язань;
- ввести нормативи ліквідності цінних паперів, зменшивши мінімальні відрахування до страхових резервів емітента;
- посилити контроль за рівнем професійної підготовки працівників інвестиційних інститутів;
- здійснювати оцінювання можливостей залучення нових цінних паперів у майбутньому;
- визначати перспективи цінних паперів та налагодження зв'язків з їх емітентами;
- обмежити кількість емітентів власних цінних паперів у період їх емісії з метою попередження надмірно ризикових операцій з інвестиціями;
- запровадити пільговий порядок оподаткування доходів за цінними паперами.

З метою вдосконалення державного регулювання та нагляду за здійсненням банками операцій на ринку цінних паперів, який є частиною фінансового ринку, пропонуються:

- системна розбудова наявних регуляторів (Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг) шляхом посилення їхньої незалежності;
- створення окремого мегарегулятора;
- створення мегарегулятора при Національному банку України;
- запровадження двох окремих органів регулювання та нагляду.

Кожний із вказаних напрямів має переваги та недоліки, які слід урахувати під час прийняття остаточних рішень Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України.

Наша держава прагне вийти на рівень європейських країн, отже, для покращання банківських операцій, пов'язаних із ринком цінних паперів, потрібно орієнтуватися на європейську модель управління фондовим ринком.

Відповідно до стратегічних документів ця модель повинна характеризуватися такими ознаками [13; 14]:

- значний рівень капіталізації разом з універсальним характером банку, що створює значні конкурентні переваги для нього;
- існування єдиного центрального органу державної влади з контролю за операціями з цінними паперами для банків і для небанківських організацій (мегарегулятор у вигляді НБУ);
- первинне розміщення цінних паперів за посередництва банків;
- порівняно низький рівень розвитку небанківських фінансових організацій;
- висунення високих вимог до емітентів при виході на фондову біржу з первинним розміщенням (складність включення компанії до лістингу біржі через високі вимоги до неї);
- підвищені вимоги до суб'єктів ринку цінних паперів щодо ризикованості фондових операцій;
- виконання брокерських функцій переважно банками.

З позиції окремого банку інвестиційна діяльність провадиться з метою одержання прибутків від операцій з цінними паперами та для забезпечення участі в статутному капіталі інших підприємств і стратегічного контролю за їхньою власністю та діяльністю. Крім того, банки через інвестиційну діяльність у реальному секторі намагаються створити фінансово-промислові групи, корпорації, холдинги, де головним суб'єктом виступають банківські установи, котрі надають фінансові ресурси підприємствам реального сектору економіки, яких постійно бракує в українській економіці.

Таким чином, серед основних проблем у веденні банками інвестиційної діяльності можна виокремити:

- низький рівень і недостатню якість капіталів українських банків, погіршення структури банківського капіталу, що призводить до слабкості банківської системи та неможливості реалізовувати великомасштабні інвестиційні програми через обмеженість ресурсної бази;
- недосконалість фондового ринку, нетривалий час його існування. Це спричиняє незначні обсяги операцій та низьку ліквідність цього ринку. Гальмування інвестиційної діяльності та збільшення частки вкладень банків пов'язані з низькою ліквідністю цінних паперів та відсутністю котирувань за більшістю з них;
- значний регулятивний вплив з боку держави та додаткові регулятивні вимоги з боку НБУ. На відміну від інших учасників ринку, діяльність банків більш жорстко зарегламентована, що зменшує їхню конкурентоспроможність;
- недостатньо розвинутий внутрішній ринок державних цінних паперів.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки.

Комерційні банки України є одними з провідних інвесторів економіки України, а також відіграють значну роль на ринку цінних паперів. Водночас банки не повною мірою використовують свій інвестиційний потенціал. Виявлені у процесі дослідження тенденції вказують на зростання їхнього сукупного інвестиційного портфеля. Управління цим портфелем є складним і

безперервним процесом, що здійснюється в кілька послідовних етапів, пов'язуючи мету та завдання відповідної діяльності банків з визначенням оптимального обсягу й структури фінансових та реальних інвестицій, рівня їхньої ліквідності та ризику.

Для поживлення інвестиційної діяльності потрібно забезпечити законодавчу та організаційну підтримку банків із боку держави та її інституцій. Подальшому розвитку ринку цінних паперів сприятимуть: створення мегарегулятора; концентрація банківського капіталу в холдингах; формування розвинутого ринку державних цінних паперів; запровадження пільгового оподаткування доходів за цінними паперами; відновлення довіри населення до фондового ринку тощо.

Список використаних джерел

1. *Андрейків Т. Я.* Діяльність банків на ринку цінних паперів: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 ; Одес. нац. екон. ун-т. Одеса, 2012. 19 с.
2. *Гарбар Ж. В., Гарбар В. А.* Напрями діяльності банків на фондовому ринку України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 13, ч. 2. С. 119–124.
3. *Слободянюк Н. О., Науменко О. Д.* Фінансові інвестиції в умовах нестабільності національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2017. № 5. С. 177–184.
4. *Васильєва Т. А.* Банківське інвестування на ринку інновацій : монографія. Суми : СумГУ, 2007. 513 с.
5. *Вовчак О. Д., Руцишин Н. М.* Кредит і банківська справа : підручник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин. Київ : Знання, 2008. 564 с.
6. *Данілов О. Д., Івашина Г. М., Чумаченко О. Г.* Інвестування : [навч. посіб.]. Ірпінь, 2001. 377с.
7. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями в банках України : постанова Правління НБУ № 400 від 22.06.2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0400500-15>.
8. Показники банківської системи / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
9. *Гетьман О. М.* Інвестиційні стратегії комерційних банків України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01. Тернопіль, 2014. 22 с.
10. *Рудалева Л.* Державне регулювання інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів. *Вісник Національної академії державного управління*. 2014. № 8. С. 152–159.
11. *Шинкаренко А. В.* Напрями інвестиційної діяльності банку. *Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана"*; редкол.: С. І. Дем'яненко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : КНЕУ, 2014. Вип. 33. С. 270–275.
12. *Дмитренко О. І.* Теоретико-сутнісна характеристика поняття "Управління інвестиційним ризиком банку". *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2012. № 36. С. 156–162.
13. Про план законодавчого забезпечення реформ в Україні : постанова Верховної Ради України від 04.06.2015 № 2986. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/509-19>.
14. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року / Національна рада реформ. URL: <http://www.reforms.in.ua/>.

References

1. Andrejkiv, T. Ya. (2012). *The activities of banks in the securities market*. (Master's thesis). Odesa, Odesa National University of Economics [in Ukrainian].
2. Harbar, Zh. V., Harbar, V. A. (2015). Areas of activity of banks in the Ukrainian stock market. *Scientific Journal of Kherson State University. Series "Economic Sciences"*: Iss. 13, Pt. 2, 119–124.
3. Slobodyanyuk, N. O., Naumenko, O. D. (2017). The Financial Investment in the Conditions of a Volatile National Economy. *Business Inform*, 5, 177–184 [in Ukrainian].
4. Vasy'l'yeva, T. A. (2007). *Bank investment in the market of innovations*. Sumy': SumHU [in Ukrainian].
5. Vovchak, O. D., Rushhy'shhy'n, N. M. (2008). *Credit and banking*. Ky'yiv: Znannya [in Ukrainian].
6. Danilov, O. D., Ivashy'na, H. M. & Chumachenko, O. H. (2001). *Investing*. Irpin' [in Ukrainian].
7. National Bank of Ukraine. (2015). *On approval of the instruction on accounting for securities transactions and financial investments in banks of Ukraine* (Decree No. 400, June 22). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0400500-15> [in Ukrainian].
8. National Bank of Ukraine. (2017). *Indicators of the banking system*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208 [in Ukrainian].
9. Het'man, O. M. (2014). *Investment strategies of commercial banks of Ukraine*. (Master's thesis). Ternopil': Ternopil National Economic University [in Ukrainian].
10. Rudalyeva, L. (2014). State regulation of investment activity of banks in the securities market. *Bulletin of the National Academy of Public Administration*, 8, 152–159 [in Ukrainian].
11. Shy'nkarenko, A. V. (2014). Areas of bank investment activity. *Economy and entrepreneurship*, 33, 270–275 [in Ukrainian].
12. Dmy'trenko, O. I. (2012). Theoretically-essential characteristic of the concept of "Management of investment risk of the bank". *Problems and development prospects of the bankig system*, 36, 156–162 [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). *About the plan of legislative support for reform in Ukraine* (Decree No. 2986, June 4). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/509-19> [in Ukrainian].
14. The National Reform Council. (n. d.). *Comprehensive program for the development of the financial sector of Ukraine until 2020*. Retrieved from <http://www.reforms.in.ua/> [in Ukrainian].